Jaargang 1 - nr. 1 - 16 februari 2026

HERVORMD-GEREFORMEERD CALVINISME

Blad voor kerkgeschiedenis en theologie

VAN CALVIJN EN MELANCHTON TOT BERKOUWER

In ‘De verkiezing Gods’, deel 9 van de Dogmatische Studiën uit 1955 stelt Berkouwer (1903-1996) dat er veel speculatie altijd is geweest, veel strijd en grensoverschrijding omtrend de locus van de uitverkiezing. Men is hierin de perken flink te buiten gegaan, en kwam veelal tot een karikatuur. Hij wil er dan ook voorzichtig mee omgaan en niet zomaar iets roepen. Berkouwer wijst op de vele misverstanden en vooroordelen omtrend dit onderwerp.

Berkouwer laat een waarschuwend geluid horen, en wijst op Mozes die te horen kreeg : ‘kom niet naderbij.’ We hebben te maken met veel beunhazen en snelheidsmaniakken in dit onderwerp, die de uitverkiezing proberen buit te maken. Ook Calvijn riep op tot terughoudendheid. Men viel te vaak prooi aan ijdele nieuwsgierigheid. Graag haalt men daar Jezus voor aan, maar ook Jezus sprak op een gegeven moment : ‘Raak mij niet aan.’ Men is te snel gegaan, heeft snelwegen gebouwd door het bijbelse land, allemaal vanwege marktdruk en zaaddrift. Met vuurrode hoofden en ijskoude harten heeft men omtrend dit onderwerp handel gedreven, als een koeienhandel. Men houdt zich vast aan zekere parameters maar is context en nuance uit het oog verloren.

We moeten beseffen dat we nog in de tijden van ‘het negatief’ leven. Kleuren komen anders door. Het zijn nog de nachtmerries van de feutus. Het is nog niet gesorteerd, nog niet op een rij. Alles staat kriskras door elkaar. Er ontbreken stukken. Dit alles zien we als we naar de kerkgeschiedenis kijken. God spreekt niet zomaar duidelijk, maar houdt zich verborgen. Wegen scheiden en kerken scheuren. De mens is ten prooi gevallen aan willekeur.

Ook Berkouwer wijst op de verborgenheid van God, net als Calvijn trouwens. Calvijn stelde dat God meerdere lagen had, die het niet altijd met elkaar eens waren, maar die wel naar elkaar handelden. Uiteindelijk had God ook een innerlijke strijd omtrend het onderwerp van verkiezing.

Berkouwer wijst op de grenzen van de bezinning. Men moet er met gematigdheid en ingetogenheid mee omgaan. Op dit pad moet de mens loskomen van de fatalistische god die men heeft gemaakt door de verbanden uit het oog te verliezen en die de mens slechts tot marionet had gemaakt. Berkouwer wil niet tot een extreem vervallen, hij bespreekt de middenweg tussen genade en menselijke vrijheid, maar laat ook de gevaren zien, en wijst het synergisme af. Berkouwer laat zien dat in de kerkgeschiedenis telkens de strijd was tussen genade en vrijheid.

Hij bespreekt dat men in de kerkgeschiedenis soms ging van een of-of tot een en-en. De mens moet medewerken en toestemmen, als het over de genade gaat, maar God hoeft ook niet te wachten op de wil van de mens. Er is dus altijd een zekere spanning tussen God en mens, en tussen wil en genade. Het is een ‘give and take’ situatie. Er moet ruimte bestaan voor elkaar. Soms moet God ingrijpen, omdat God diepte kan zien, en de mens alleen maar oppervlakte. Het hogere mag dus altijd ingrijpen wanneer nodig.

Berkouwer noemt het en-en de kern van de synthetisch-synergistische theologie, wat inzicht kan brengen in het onderwerp. Hij beschrijft in de kerkgeschiedenis dat Melanchton zich meer en meer ging verzetten tegen het dreigende fatalisme, en dat hij ook verantwoordelijkheid van de mens naar voren schoof, wat natuurlijk al snel verdacht kon zijn, maar wat aan de andere kant wel nodig was, vanwege dat de mens passief werd gemaakt. Berkouwer stelde dat Melanchton dus in die zin van Luther wat af begon te wijken zonder de soevereiniteit van de genade

prijs te geven, en ook niet de sola gratia door een soort van ‘ik red me wel’. Melanchton speelde het dus heel voorzichtig. Het was een verademing naast de soms iet wat te nauwe Luther en Calvijn.

Melanchton wilde aandacht geven aan de vrijheid van de menselijke wil zonder dat de mens daarbij God voor de voeten zou lopen. De nadruk lag dus nog steeds bij God, niet bij de mens. Berkouwer wijst erop dat Melanchton Luther en diens uitverkiezingsleer niet overboord gooide, maar subtiel naar de achtergrond verschoof. Berkouwer bekijkt dit op een afstand. Hij noemt het begrijpelijk in de strijd tegen determinisme, fatalisme en passiviteit, en dat het ook niet zomaar het monergisme uitsluit, maar noemt dat er tegelijkertijd gevaren zijn. Berkouwer vindt het nodig, maar is tegelijkertijd huiverig dat de soevereiniteit van God wordt aangetast. Hij noemt ook dat de voorkennis van God niet doorslaggevend is zoals sommigen beweren, maar dat het om de verborgen kennis gaat, een nog diepere laag. Zo komen we dit ook bij Calvijn tegen. God baseert dus niet zomaar op voorkennis over de mensen, want dan zou het weer bij de mensen liggen, en het ligt immers bij God. Toch dreigt er dan ook weer het gevaar van fatalisme en determinisme, en daarom begaat Berkouwer de middenweg, zonder hierbij terecht te komen in al te gemakkelijk synergisme waarin de mens God zou kunnen sturen.

Berkouwer wil niet in een extreem vervallen, maar beseft tegelijkertijd dat het menselijke aandeel maar minuscuul klein gehouden dient te worden, anders zou God’s soevereiniteit in gevaar komen. In wezen zien we dit ook terug in de uitvoerigere betogen van Calvijn, als hij zijn al te nauwe uitverkiezingsleer nuanceert in zijn bijbelcommentaren. Berkouwer wijst dus het synergisme af, maar wijst wel op het belang van de middenweg. Er is een vlak tussen synergisme en fatalisme. Daar loopt het pad. God is hier niet afhankelijk van menselijke beslissingen.

God en mens liggen dus niet naast elkaar, werken niet zomaar op hetzelfde niveau samen. Ook Calvijn gaat hier op in. De mens dient af te sterven en af te stemmen.

Berkouwer stelt dat de mens enorm ver onder God ligt en zich niets moet inbeelden, maar dat de mens geen marionet is. Daarom heeft hij sympathie voor het synergisme, en begrip, maar noemt hij het ook gevaarlijk, want men moet altijd vanuit God redeneren, dat alles uit God voortkomt, zonder dat het fatalistisch wordt.

GENADE ALS AFGOD

De gereformeerde vaderen bestreden de willekeur, en wezen op het geleid worden door God. Ze noemden dat het volk was afgeleid door willekeur. Men werd gedreven door zaaddrift, door speculatie. Zo was dat vroeger, zo is dat nu. Het volk Israel leefde in afvalligheid en hardnekkigheid, en nu leeft de kerk ook zo, en zo is er een klein overblijfsel. Predikanten en geestelijken waarschuwen, maar het volk kiest hun eigen predikanten die hen naar de mond praten en in slaap sussen. Geloof en genade, geloof en genade, dat willen ze horen. Calvijn sprak niet zomaar over geloof, maar over afsterving en afstemming. Calvijn, alhoewel hij de genade noemde, was geen overmatige genade bakker, maar liet het smalle pad zien.

Er zijn verschillende niveau’s van uitverkiezing. Er is een groot verschil tussen souvereiniteit en willekeur. Ouders zullen juist extra aandacht geven aan moeilijk opvoedbare kinderen of kinderen die moeilijk mee kunnen komen. Dat wil niet zeggen dat ze boven de andere kinderen staan. Ook zijn ze niet meer speciaal of meer favoriet, maar toch is het een soort pedagogische uitverkiezing. Ze worden op een speciaal plan gezet. Het rechtssysteem zal zich meer bezig houden met dieven die een grote buit hebben gestolen. Zo is dat ook bij God. Dat is ook een soort uitverkiezing. Een noodzakelijk kwaad. Je moet heel

voorzichtig met ontvoerders omgaan, want ze hebben mensen onder hun hoede. Daardoor zijn zij uitverkozen in die zin. Het is een hele lastige kwestie. Ze dragen teveel met zich mee. God moet dat heel voorzichtig uitpakken met alle tederheid. Dat is een noodzakelijk kwaad. Vandaar dat de mens niet altijd kan zien waarom God iets doet, en waarom de één is uitverkoren en de ander niet, en of dat iets zegt, want over welke uitverkiezing hebben we het ? Er is ook gerechtelijke uitverkiezing. Dit is nogal ongenuanceerd in de reformatie op tafel gegooid.

We kunnen denken aan Hosea en Simson, hoe moeilijk zij het hebben gehad met twistzieke vrouwen. Dat waren ook een soort uitverkiezingen. God kiest niet de makkelijke weg, en daarvoor is een reden. God laat zich dus leiden door veel hogere factoren dan een mens kan overzien. Dat dat een groot lijden is is een feit.

Nederland viel in de kerkgeschiedenis voor grote misleiding. Men begon eenzijdige misvertaalde bijbelteksten uit het verband gerukt te verabsoluteren, maar er is altijd in de oude bijbel sprake van deze tegenstelling : ‘niet door het vlees, maar wel door het geestelijke.’ Zo is dat bijvoorbeeld het geval met oordelen en contact hebben met de doden, enzovoorts. Je kunt bijbelteksten vinden die er op tegen zijn, en ook bijbelteksten die er voor zijn, maar altijd weer zie je dat er een onderscheid is tussen het niet doen in het vleselijke, maar wel doen in het geestelijke. In Nederland hebben ze van zulke bijbelteksten enorm misbruik gemaakt. Denk aan het grote : ‘Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; niet uit werken, opdat niemand roeme,’ uit Efeze 2:8-9, volledig verkeerd vertaald overigens. Het ging hier om vleselijke werken, maar er zijn ook geestelijke werken. Heel sluw werd de nadruk verkeerd gelegd. Maar de oude bijbel laat heel duidelijk zien dat er loon is naar werken. Het gaat erom over welke werken je het hebt, de vleselijke werken of de geestelijke werken. In ieder geval ging men de vleselijke en menselijke parameters verheerlijken, de kerkelijke parameters, ten koste van het grotere verband. Zo maakte men zichzelf tot een exlex god, oftewel tot iemand die boven de wet stond.

Als men het heeft over arete, de godin arete, die Paulus en Petrus ook volgden in de griekse grondtekst, dan is dat een beeld van discipline en eerlijk verdienen in volharding. Eerlijk verdienen is iets wat Nederland probeerde te omzeilen door zijn marktdrift. Nederland nam het bedrog met beide handen aan, de gemakkelijkste weg. Zo werd de kerk in Nederland tot een vagebonden kerk.

Er is een heel gevaarlijk roofdier in de kerk, en het is de mens aangeleerd dat het normaal en vanzelfsprekend is. Men heeft een afgod van genade gemaakt, en men denkt dat het hen kracht geeft ongeacht hun keuzes, en zo wordt hun verantwoordelijkheid en geweten uitgedoofd. Het is verworden tot pseudo-theologie, tot een mafia van gevoelsdrift. Men wordt er emotioneel van en vecht er driftig voor, want telkens weer liegt de genade hen voor dat ze niet hoeven te veranderen, en dat ze kunnen leven zoals ze willen.